

Rəşid YUSİFOV

*Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının "Cinayət hüququ" kafedrasının müəllimi, polis baş leytenantı
e-mail: rashidyusifov98@gmail.com*

QULDURLUQ VƏ HƏDƏ-QORXU İLƏ TƏLƏB ETMƏ CİNAYƏTLƏRİ İLƏ BAĞLI XARİCİ ÖLKƏLƏRİN TƏCRÜBƏSİ VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI İLƏ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: Quldurluq, hədə-qorxu ilə tələb etmə, obyektiv cəhət, motiv, cinayətin törədilmə üsulu, nəticə, qeyri-müəyyən qəsd,

Ключевые слова: Разбой, вымогательство, мотив, цель, образ действий, результат, неопределенное намерение

Key words: Robbery, extortion, motive, purpose, modus operandi, result, indefinite intention

Azərbaycan Respublikasının öz müstəqilliyini əldə etməsindən sonra ümummilli liderimiz cənab Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında sivil, demokratik dəyərlərə uyğun hüquqi dövlətin möhkəm, sarsılmaz təməlinin qoyulmasına yönəlmiş sistemli, geniş islahatlara başlanılmışdır. Bu islahatlar cəmiyyətin həyatının bütün istiqamətlərini əhatə etmiş və nəticədə dövlətimizin müstəqilliyi bütövlükdə bərqərar və dönməz olmuşdur.

Bu gün ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən dövlətimizin möhkəmləndirilməsi, inkişaf etdirilməsi istiqamətində bütün sahələrdə proqram səciyyəli islahatlar uğurla davam etdirilir. Belə islahatlar sistemində demokratiyanın, insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin müasir tələblərə cavab verən qanunvericilik əsaslarının yaradılması, inkişaf etdirilməsinə və təkmilləşdirilməsinə, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətində dövlət və ictimai nəzarətin həyata keçirilməsi üçün şəraitin yaradılmasına və s. xüsusi yer ayrılır. Məhz hüquq-mühafizə və qanunvericilik siyasətinə belə yanaşma XXI əsrin ən təhlükəli, cəmiyyət üçün hüquqazidd təzahürləri olan korrupsiya, terrorizm, narkotiklərin, silahların qanunsuz dövriyyəsi, insan alveri, o cümlədən kibercinayətlərlə mübarizə aparmaq üçün əsas şərtlərdən biridir.

Müasir dövrdə cinayətkarlıqla mübarizə işinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində nəzəri və təcrübi məsələlərin uğurlu həlli mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəmizdə həyata keçirilən ümumsosial tədbirlər cinayətkarlığın səbəblərini mexaniki surətdə aradan qaldırmır. Bunun üçün ictimai və dövlət mexanizminin mütəşəkkil və gərgin fəaliyyəti tələb olunur.

Ümumi cinayətlərin strukturunda xüsusi çəkisi ilə seçilən cinayətlərdən biri mülkiyyət ələhinə olan, yəni tamah motivi ilə törədilən cinayətlərdir. Kriminologiyada bu cinayətlər daha çox tamah cinayətkarlığı adı ilə tədqiq edilir.

Tədqiqat obyektini kimi tamah motivi ilə cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin kriminoloji təhlili bu istiqamətdə olan cinayətlərin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin öyrənilməsinə tələb edir.

Tamah motivi ilə törədilən cinayətlərin statistikada bu ad altında ayrıca olaraq qeydiyyatı aparılmır. Beynəlxalq təcrübədə isə xüsusi bölmələrə rast gəlinmir. Kriminoloji ədəbiyyatlarda tamah motivi ilə törədilən cinayətlərin (tamah cinayət-

karlığı) kriminoloji məzmunu öyrənilərkən daha çox mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə bağlı araşdırmalar aparılır. Bu anlaşılandır, çünki, tamah motivi ilə törədilən cinayətlərin böyük əksəriyyətini məhz mülkiyyət əleyhinə törədilən cinayətlər təşkil edir. Ancaq şəxsiyyət, dövlət hakimiyyəti əleyhinə, iqtisadi sahədə olan və s. cinayətlər də tamah motivasiyası ilə bağlı ola bilər. V.Luneevin fikrinə görə zorakı cinayətlərin də əsas motivasiyasını tamah təşkil edə bilər.[3, s.4]

Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində tamah cinayətkarlığı adı ilə ayrı bir başlıq yoxdur. Lakin tamah cinayətkarlığı kriminoloji termin olaraq tədqiq edilib öyrənilir.

Tamah motivi ilə cinayət törədənlərin şəxsiyyətlərinin öyrənilməsinin əsas vasitələrindən biri kriminal davranışın motivasiyasının tədqiqidir. Maraqlıdır, tələbat, ehtiyacın təsiri ilə formalaşan motiv şəxsin davranışının hərəkətverici nüvəsidir.

Kriminoloji ədəbiyyatlarda tamah motivi ilə törədilən cinayətlər iki qrupa ayrılır:

a) Tamah cinayətkarlığı. Bu növə oğurluq, dələduzluq, mənimsəmə və israf etmə cinayətləri aid edilir.

b) Tamah-zorakı cinayətkarlıq. Bu növə soyğunçuluq, quldurluq və hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətləri aid edilir.[3, s.4]

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 63-cü maddəsinə əsasən, hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs, onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulan qaydada sübuta yetirilməyibse və bu barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır. Şəxsin təqsirli olduğuna əsaslı şübhələr varsa, onun təqsirli bilinməsinə yol verilmir. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxs özünün təqsirsizliyini sübuta yetirməyə borclu deyildir.[1,maddə 63]

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 181-ci maddəsi ilə quldurluq, 182-ci maddəsi isə hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilir. Cinayət Məcəlləsinin 181.1-ci maddəsində quldurluq cinayətinin obyektiv cəhəti “Quldurluq, yəni özgənin əmlakını ələ keçirmə məqsədi ilə hücumla məruz qalmış şəxsin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq edilə-

cəyi hədəsi ilə bağlı olan basqın” kimi, Məcəllənin 182.1-ci maddəsində hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətinin obyektiv cəhəti isə “Hədə-qorxu ilə tələb etmə, yəni zərərçəkmiş şəxsin və ya onun yaxın qohumlarının şəxsiyyəti üzərində zor göstərmə, onların haqqında rüsvayedicilik məlumatları yayma və ya onların əmlakını tələf etmə hədəsi ilə özgənin əmlakını və ya əmlaka olan hüququnu və ya əmlak xarakteri daşıyan digər hərəkətlər etməsinə tələb etmə” kimi qeyd edilir. Quldurluq və hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətləri formal tərkibli cinayətlərdir. Quldurluğa görə dörd ildən on səkkiz ilədək, hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə üç ildən on yeddi ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən edilir. [2, maddə 181; 182]

Dünya açıq ensiklopediyasına görə quldurluq – dəyərli əşyanı zor tətbiq etməklə, zor tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə və ya qorxudan istifadə etməklə ələ keçirməkdə və ya ələ keçirməyə cəhd etməkdə ifadə olunan əməllərdir. Ümumi hüquq ədəbiyyatına görə, quldurluq – digər şəxsi birdəfəlik əmlakdan məhrum etmək məqsədilə onun əmlakını zor tətbiq edilməsi və ya qorxudan istifadə edilməsi vasitəsilə ələ keçirməkdə ifadə olunan, zor tətbiq edilməklə həyata keçirilən talama əməlləridir. Quldurluq talamanın digər formalarından (saxlanc yerinə daxil olmaqla törədilən oğurluq, cibgirlik, mağazadan malların oğurlanması və ya avtomobil oğurluğundan) öz zorakı xarakterinə və ictimai təhlükəliliyinə görə fərqlənir. Quldurluğun müxtəlif növlərindən odlu silahdan istifadə etməklə törədilən silahlı basqın növünü, soyuq silah və ya silah qismində istifadə edilən əşyadan istifadə etməklə törədilən ağırlaşdırıcı halda quldurluq növünü göstərə bilərik. Avtomobilin quldurluq yolu ilə talanması dedikdə zor tətbiq etməklə zərərçəkmişin avtomobilinin əlindən alınması başa düşülür. Hədə-qorxu ilə tələb etmə qanunsuz hərəkəti etməyə məcbur etmək üçün və ya zərərçəkənə qarşı qanunsuz hərəkət etməmək üçün ondan əmlakın tələb edilməsidir. [4]

Kanadanın qanunvericiliyinə əsasən, quldurluq ağır cinayət hesab edilir və bu cinayəti törətməyə görə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cə-

zası belə verilə bilər. Əgər təqsirkar mülki dövryyəsi qadağan edilmiş və ya məhdudlaşdırılmış odlu silahdan istifadə edərək bu cinayəti törədərsə, ilk dəfə törətməyə görə minimum 5 il, təkrar törədildikdə isə minimum 7 il azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. [6]

Böyük Britaniya qanunvericiliyinə əsasən, əgər şəxs digər şəxsin əmlakının talanmasından dərhal əvvəl və ya talanması zamanı, yaxud talamanı başa çatdırma bilmək üçün zor tətbiq edirsə və ya zor tətbiq ediləcəyi ilə bağlı qorxu yaradırsa və əmlakı talayırsa, quldurluq cinayətini törətməyə görə məsuliyyət daşıyır. [7, bənd 8]

Amerika Birləşmiş Ştatları qanunvericiliyinə əsasən quldurluq zor tətbiq etməklə həyata keçirilən talama kimi qiymətləndirilir. Spesifik xüsusiyyətlər ştatdan-ştata fərqlənir. Quldurluğun əsas və ümumi sayılan xüsusiyyətləri: zərərçəkəndən qanunsuz və əvəzsiz olaraq onun mülkiyyətinin zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq ediləcəyi qorxusunun təsiri altında əmlakının alınmasıdır.

Quldurluq iki üsulla törədilə bilər:

➤ **Şəxsin üzərindən və ya şəxsin gözləri qarşısında əmlakın götürülməsi** – bu xüsusiyyət quldurluğu talamanın digər növlərindən fərqləndirir. “Şəxsin üzərindən” dedikdə, əşyanın şəxsin əllərində tutulması, paltarında olması və ya bədənində olması (sırğa, qol saati kimi) başa düşülür. “Şəxsin gözləri qarşısında” dedikdə, talanan əmlakın zərərçəkənin idarə edə bildiyi, əlinin çatdığı məsafədə olması başa düşülür. Əşya zərərçəkənə o qədər yaxın olmalıdır ki, zor tətbiq edilməsə və ya zor tətbiq ediləcəyi qorxusu olmasaydı, zərərçəkənin əşyanın talanmasının qarşısını ala bilərdi.

➤ **Zor tətbiqi və ya zor tətbiq ediləcəyi hədəsi** – bu xüsusiyyətlər quldurluğun əsas əlamətləridir. Əməlin quldurluq hesab edilməsi üçün ya zor tətbiqi, ya da zor tətbiq ediləcəyi hədəsi mütləq mövcud olmalıdır. Tətbiq edilən zor şəxsə tətbiq edilmiş olmalıdır. Yəni şəxsin əlindən nəyisə alıb qaçmaq quldurluq deyil, soyğunçuluq hesab edilir. Əgər şəxs əmlakı vermirsə, müqavimət göstərsə və təqsirkar onun müqavimətini qırmaq və əmlakı ələ keçirmək üçün zor tətbiq edirsə, artıq bu əməl quldurluq hesab olunur. Zor tətbiq ediləcəyi qorxusu gələcəkdə tətbiq edilə bil-

cək zor deyil, hal-hazırda, dərhal tətbiq edilə bilən, zərərçəkənin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olan zorun tətbiq ediləcəyi qorxusu başa düşülür. [8]

Kaliforniya ştatının qanunvericiliyinə əsasən, quldurluğa görə maksimum cəza 9 il nəzərdə tutulur. Zor tətbiqi və ya zor tətbiqi hədəsinin talama əməllərindən dərhal əvvəl və ya talama əməlləri ilə eyni vaxtda həyata keçirilməsi məcburi deyil. Talama bitməmişdən əvvəl zor tətbiq edilməsi və ya zor tətbiqi hədəsi əməli quldurluğa çevirir. Təqsirkar talanmış əmlakla birlikdə müvəqqəti təhlükəsizliyə çatdıqda talama başa çatmış hesab olunur. [9, bənd 213]

Quldurluq cinayəti Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin 162-ci maddəsində öz əksini tapmışdır və həmin maddəyə görə, quldurluq başqasının əmlakının ələ keçirilməsi məqsədilə həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və belə zorun tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə edilən hücum kimi xarakterizə olunur. Quldurluq əməlinə görə 8 ilə 15 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur. [11, maddə 162]

Dünya açıq ensiklopediyasına görə hədə-qorxu ilə tələb etmə pul və ya digər əmlakı zərərçəkmişə hədə-qorxu gəlməklə əldə etməkdən ibarətdir. Quldurluq hədə-qorxu ilə tələb etmənin ən sadə və ən geniş yayılmış formasıdır. Lakin qanunsuz olaraq biznes xeyri əldə etmək üçün zərərçəkənə hədə ünvanlamaq da hədə-qorxu ilə tələb etmənin bir formasıdır.

Hədə-qorxu ilə tələb etmə bəzən “mühafizə reketi” kimi adlandırılır, çünki reketlər çox vaxt “bilinməyən” mənbələrdən gələ biləcək təhlükədən zərərçəkəni “qorumaq” adı ilə ondan pul tələb edirlər. Əslində isə mühafizə adı ilə alınan bu pulun alınmasının məqsədi elə pulu alanların özlərindən gələ biləcək təhlükədən qorumaqdır. Bunu belə izah edə bilərəm ki, əgər mütəşəkkil cinayətkar qrup hər hansı sahibkarı müxtəlif mənbələrdən gələ biləcək təhlükələrdən qorumaq üçün pul tələb edirsə, əslində bu pulu verməyəyi təqdirə, həmin mütəşəkkil cinayətkar qrup özü sahibkara ziyan vuracaq. Hədə-qorxu ilə tələb etmə əsasən mütəşəkkil cinayətkar qruplar tərəfindən həyata keçirilən cinayət hesab edilir. Bir çox dövlətlərin qanunvericiliklərində cinayətin başa çat-

miş hesab edilməsi üçün zorun tətbiq edilməməsi üçün tələb edilmiş əmlakın əldə edilməsi tələb olunmur, əmlakı ələ keçirmək üçün hədənin zərərçəkənə çatdırılması kifayət hesab olunur. Dünya təcrübəsində hədə-qorxu ilə tələb etmənin əsas həyata keçirilməsi üsulu şantaj hesab olunur.[5]

Böyük Britaniyada əmlakı və pulu hədə-qorxu ilə tələb etmək “Şantaj” cinayətinin tərkibini yaradır. Şotlandiyada hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətinin törədilməsi zamanı əgər həyat və ya sağlamlığa zərər vurulması ilə bağlı hədələmə üsulundan istifadə edilibsə, təqsirkarın tələb edilən əmlaka dair hüququ olsa belə (məsələn, borcun qaytarılmaması zamanı) əməl hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə cinayət məsuliyyəti yaradır.[7, bənd 21]

Hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayəti Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin 163-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Həmin maddədə “Hədə-qorxu ilə tələb etmə zərərçəkmiş şəxsin və ya onun yaxın qohumlarının şəxsiyyəti üzərində zor göstərmə, onların haqqında rüsvayedicə məlumatlar yayma və ya onların əmlakını tələf etmə hədəsi ilə özünün əmlakını və ya əmlaka olan hüququnu və ya əmlak xarakteri daşıyan digər hərəkətlər etməsini tələb etmə” qeyd edilir və bu əmələ görə 4 ildən 15 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur. [11, maddə 163]

Hədə-qorxu ilə tələb etmənin növlərindən biri də **internet vasitəsilə** hədə-qorxu ilə pul və ya müəyyən hərəkətin edilməsinin tələb edilməsi üsulu əsasən şəxsiyyəti gizlətmək üçün “deep-web”, “darkweb” vasitəsilə, yəni şəxsiyyəti gizlətməklə şəxsə tələbin çatdırılmasını ifadə edir. **Kiber hədə-qorxu ilə tələb etmə** üsullarından bir neçəsini qeyd edim: a) bir qrup şəxs hər hansı

şirkətin elektron ünvanına mesaj göndərərək şirkət üçün əhəmiyyətli olan və gizli saxlanmalı olan məlumatın tələb edilən pul verilmədiyini halda yayılacağını bildirir; b) insanların yayılmasını istəmədikləri şəkil və məlumatları tələb edilən hərəkətlər edilməsə və ya pul verilməsə yayılacağı ilə bağlı hədə-qorxu ilə tələb etmə.[5]

Bu üsulla törədilmiş cinayətlərə Matthew Falder cinayət işini misal göstərmək olar. Bu şəxs “dark-web” vasitəsilə özünü fizioloji cəhətdən qüsurlu olan “Liz” adlı bir rəssam qız kimi qələmə verərək, şəxslərdən çıpaq və ya alçaldıcı pozalarda şəkillər istəmiş, sonra isə onları şantaj edərək onun istəklərini yerinə yetirməyəcəkləri təqdirdə bu şəkilləri yayacağını bildirmişdir. Şəxslərdən şantaj zamanı kiçik uşaqlara cinsi təcavüz edilməsini və videoların ona göndərilməsini tələb etmişdir. Bundan sonra o videoları “darkweb” şəbəkəsində “hurtcore” adlanan uşaqlara işgəncə və təcavüzlə bağlı saytlara paylaşmışdır. Bu şəxsin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi və tutulması üçün 4 il çalışılmış və ABŞ, Yeni Zelandiya, İsrail və Avstraliya Federal Polisinin birgə səyi nəticəsində 21 iyun 2017-ci il tarixində tutulmuşdur. [10]

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq bildirmək istəyirəm ki, tamah-zorakı cinayətlər hesab edilən quldurluq və hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinin və onları törədən şəxslərin ictimai təhlükəliliyi yüksəkdir və bu cinayətlərə qarşı intensiv mübarizə aparılmalı, bu cinayətləri törətmiş şəxslərə cəza təyin edilən zaman ağırlaşdırıcı halların hər biri nəzərdən keçirilməli və layiq olduqları cəzaya məhkum olunmaları üçün bütün tədbirlər görülməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası – <http://www.e-qanun.az/framework/897>
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi - <http://e-qanun.az/framework/46944>
3. V.Mansurov, R.Yusifov, E.Nəcəfov. Kriminologiya. Mülkiyyət əleyhinə cinayətlər və onların profilaktikası. Mühazirə.
4. Quldurluq cinayəti ilə bağlı dünya açıq ensklopediyası - en.wikipedia.org/wiki/Robbery
5. Hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayəti ilə bağlı dünya açıq ensklopediyası - en.wikipedia.org/wiki/Extortion
6. Kanada Cinayət Məcəlləsi
7. Böyük Britaniyanın Oğurluq işləri ilə bağlı 1968-ci il Aktı

8. Amerika Birləşmiş Ştatları “Common law” Ümumi Hüquq
9. Kaliforniya Ştat Cinayət Məcəlləsi
10. Matthew Falder dünya açıq ensiklopediyası - en.wikipedia.org/wiki/Matthew_Falder
11. Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsi.

Рашид Юсифов

**Сравнительный анализ опыта зарубежных стран и Азербайджанской Республики
по преступлениям грабежа и вымогательства**

Подводя итог, хотелось бы отметить, что я хотел показать состояние преступлений разбоя и вымогательства в зарубежных странах и отметить различия, указать на хорошие стороны, которые можно использовать для совершенствования нашего Уголовного кодекса и опыта осуждения преступников, которые совершили вышеуказанные преступления. Я также хотел бы отметить, что преступления грабежа и вымогательства, а также преступники, совершающие эти преступления, опасны, и правительства должны относиться к ним соответственно.

Rashid Yusifov

**Comparative analysis of the experience of foreign countries and the Republic
of Azerbaijan regarding the crimes of robbery and extortion**

Summarizing, I would like to point out that I wanted to show the status of the crimes of robbery and extortion in foreign countries and note the differences, point out the good parts that can be used to improve our Criminal Code and experience about convicting the criminals who have committed the aforementioned crimes. I also would like to note that the crimes of robbery and extortion and the criminals who commit these crimes are dangerous and the governments should treat them as such.